

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-6>

УДК 657.1(075.8)

УМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА

CONDITIONS AND FEATURES OF CARRYING OUT A FORENSIC ECONOMIC EXAMINATION IN CASES OF BRINGING TO BANKRUPTCY

Міщенко Тетяна Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,
Університет державної фіскальної служби України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6740-0581>

Mishchenko Tetiana

University of the State Fiscal Service of Ukraine

Останнім часом в судовій практиці відсутні факти притягнення до відповідальності осіб за умисне доведення до банкрутства. Розслідування таких злочинів передбачає використання судово-економічної експертизи, проте в чинному законодавстві не зазначено умов звернення до експерта-економіста. Вважаємо, що такими умовами можуть бути: необхідність документального та нормативного обґрунтування виявлених ознак доведення до банкрутства; обґрунтування суми матеріальної шкоди, завданої державі чи кредиторю, внаслідок дій з доведення до банкрутства. Водночас, для рішення нестандартних експертних завдань щодо обґрунтування ознак доведення до банкрутств необхідним та логічним є дослідження показників ефективності використання грошових потоків, що сприятиме виявленню причинно-наслідкових зв'язків у комплексному дослідженні ознак доведення до банкрутства.

Ключові слова: банкрутство, експертиза, методика експертизи, ознаки банкрутства, суб'єкт звернення, умови звернення.

В последнее время в судебной практике отсутствуют факты привлечения к ответственности лиц за умышленное доведение до банкротства. Расследование таких преступлений предусматривает использование судебно-экономической экспертизы, однако в действующем законодательстве не указано условий обращения к эксперту-экономисту. Считаем, что такими условиями могут быть: необходимость документального и нормативного обоснования выявленных признаков доведения до банкротства; обоснование суммы материального ущерба, причиненного государству или кредиторю, в результате действий по доведению до банкротства. В то же время, для решения нестандартных экспертных задач по обоснованию признаков доведения до банкротств необходимым и логичным является исследование показателей эффективности использования денежных потоков, что будет способствовать выявлению причинно-следственных связей в комплексном исследовании признаков доведения до банкротства.

Ключевые слова: банкротство, экспертиза, методика экспертизы, признаки банкротства, субъект обращения, условия обращения.

Due to the unstable economic and political situation, the number of insolvent enterprises, to which bankruptcy procedures are applied, is increasing, at the same time, there are practically no facts of bringing officials to responsibility for deliberately bringing them to bankruptcy. This situation is a consequence of the existence of problems of justifying the signs of bringing to bankruptcy in the actions (inaction) of officials or unauthorized persons who have an impact on the activities of the enterprise and establishing their guilt. Investigation of this type of crime involves the use of a wide range of tools for checks and research, in particular, the use of special knowledge in the form of forensic economic expertise. However, the legislation does not specify the conditions for applying to economic expertise when conducting bankruptcy procedures. In our opinion, such conditions may be: the need for documentary and regulatory substantiation of the revealed signs of bringing to bankruptcy; substantiation of the amount of material damage caused to the state or the creditor as a result of actions to bring to bankruptcy. In addition, it was found that the registered standard methodology for conducting forensic economic examinations on bankruptcy, fictitious

bankruptcy and bringing enterprises to bankruptcy is based on the use of methods for analyzing the dynamics of the financial condition of the debtor enterprise and securing its obligations. However, in order to properly ensure timely, complete and comprehensive knowledge of the facts and circumstances, the solution of non-standard expert tasks to substantiate the signs of bankruptcy, the methodology needs to be supplemented with a number of indicators that will form its methodological base. So, along with the indicators of securing the obligations of the creditors of the debtor enterprise, the use of its own funds, the dynamics of accounts receivable, it is logical that an expert-economist simultaneously studies indicators of the efficiency of using cash flows, which will help to identify causal relationships in a comprehensive study of signs of bankruptcy.

Keywords: bankruptcy, examination, methods of examination, signs of bankruptcy, the subject of the appeal, the conditions of the appeal.

Постановка проблеми. Ринкова економіка передбачає відсутність обмеження в розмірах отриманого прибутку, проте підвищує ймовірність фінансових ризиків, що за певних обставин може призвести до різкого погіршення фінансового стану суб'єкта господарювання, падіння його платоспроможності, а в деяких випадках, до реального банкрутства. Подібна ситуація виникає під впливом як об'єктивних чинників, так і суб'єктивних, останні з яких пов'язані з навмисними діями посадових осіб суб'єкта господарювання, які за правовим визначенням ідентифікуються як економічні злочини. Однією з особливостей таких злочинів є те, що вчиняються вони із використанням заплутаних схем, складних комбінацій та супроводжуються приховуванням даних в документах бухгалтерського обліку. Як правило, такі умисні дії (бездіяльність) посадових або сторонніх осіб, які мають вплив на діяльність суб'єкта господарювання, створюють умови для навмисного банкрутства з метою його подальшої приватизації за безцінь.

Особливістю розслідування даних злочинів є те, що значна частина з них може бути доказаною лише з використанням комплексу науково-обґрунтованих ефективних методів перевірки і дослідження, вагоме місце серед яких посідають спеціальні знання в галузі судової економічної експертизи. Для проведення досліджень судово-економічна експертиза повинна мати в своєму розпорядженні розроблену ефективну методику, використання якої сприятиме нормативному і документальному обґрунтуванню ознак доведення до банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над теоретичним та прикладним питанням розробки методики судово-економічної експертизи працювали такі вітчизняні вчені та експерти-практики: Бондарь М.Е., Горлачук О.А., Кривцова Т.О., Паєнко Т.В., Пиріг І.В., Слободян Я.І., Чеберяк П.П. Проблеми інституту банкрутства досліджували науковці: Андрющенко

К.А., Бордюг В.М., Дьячкова Н., Жалінська І., Кравченко О., Рибалко О. та інші вчені.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що проблематиці, пов'язаній з методиками проведення судово-економічної експертизи, вченими та практиками приділено достатньо уваги, наразі залишається низка невирішених проблем як теоретичного, так і практичного характеру. Основні проблеми практичного характеру стосуються процедур застосування судово-економічної експертизи у справах умисного доведення до банкрутства, встановлення передумов її призначення, формування конкретної методики експертного дослідження. Вирішення вказаних проблем сприятиме підвищенню наукового рівня й повноти виконання експертних завдань, пов'язаних з обґрунтуванням ознак доведення до банкрутства, позитивно позначиться на якості та строках проведення судово-економічної експертизи у кримінальному провадженні та судовому розгляді подібних справ.

Постановка завдання. За результатами дослідження теоретико-методичних основ, аналізу експертної та судової практики визначити умови проведення судово-економічної експертизи у справах доведення до банкрутства та встановити особливості методики експертного дослідження питань, пов'язаних з нормативним і документальним обґрунтуванням ознак доведення суб'єкта господарювання до банкрутства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кодекс України з процедур банкрутства визначає банкрутство як «визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури» [1]. Водночас, стаття 219 Кримінального кодексу України уточнює поняття «доведення до банкрутства» як

«умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином-засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредиторю [2].

Зважаючи на вказані тлумачення, очевидним є те, що питання банкрутства хвилюють не тільки кредиторів підприємства-банкрута, які розуміють неможливість стягнути борги внаслідок злочинних дій керівництва боржника, а також державу, яка зазнає матеріальної шкоди від втрати платників податків, оскільки принцип ланцюгової реакції, може призвести до банкрутства і контрагентів боржника, та й суспільство в цілому, адже ліквідація підприємства впливає на економіку міста, регіону, збільшує рівень безробіття в країні.

Станом на 01.01.2020 року в Україні за різними організаційно-правовими формами господарювання налічувалося 981,2 тис. підприємств стосовно 16015 підприємств протягом 2019 року було подано позовних заяв про визнання їх банкрутами, що становить 1,6% від загальної кількості та відкрито 12625 проваджень, а це майже 79% від поданих позовних заяв [3, с. 25]. Аналіз кількості відкритих проваджень про відновлення платоспроможності боржників або визнання їх банкрутами та їх результатів за 2018–2019 роки показано в таблиці 1.

Як свідчать дані таблиці 1 кількість позовних заяв про порушення справи про банкрутство, що надійшли протягом 2019 року, у порівнянні з 2018 роком збільшилося на 47,2%, також збільшилася кількість розглянутих позовів на 25,6%, проте, кількість відкритих проваджень зменшилася на 16,6%. При цьому, в 2019 році кількість справ, у яких винесено постанови про визнання підприємства банкрутом стано-

Таблиця 1

Аналіз кількості відкритих проваджень про відновлення платоспроможності боржників або визнання їх банкрутами та їх результатів за 2018–2019 роки

Показники	2018 р.		2019 р.		Відхилення	
	од.	%	од.	%	од. (+, -)	%
Розгляд справ у порядку господарського судочинства						
Загальна кількість позовних заяв, що перебували у судах першої інстанції станом на 01.01. в т. ч	24426	100	18065	100	6361	-
Кількість позовних заяв, що надійшли протягом періоду	10124	41,4	16015	88,6	5891	47,2
Кількість розглянутих позовів судами першої інстанції	14450	59,1	15304	84,7	854	25,6
Відкрито проваджень, з них	14350	99,3	12625	82,5	-1725	-16,8
Кількість справ, закінчених провадженням, з них	1368	9,5	1184	9,4	-184	-0,1
Кількість справ, у яких винесено постанови про визнання банкрутом у звітному періоді,	795	58,1	649	54,8	-146	-3,3
Розгляд матеріалів кримінальних проваджень						
Загальна кількість проваджень, що перебували на розгляді станом на 01.01. в т. ч	2	100	4	100	2	-
Кількість проваджень, що надійшли протягом періоду, з них	0	0	2	50	2	50
Кількість розглянутих проваджень, з них	1	50	2	50	1	0
Кількість проваджень із постановленням вироку	1	100	1	50	-	-50
Кількість осіб у справах із закінченим провадженням, з них	0	0	2	100	2	100
засуджених	0	-	0	-	-	-
виправданих	0	-	1	50	1	50
щодо яких кримінальне провадження закрито	0		1	50	1	50

Джерело: складено за даними [3; 4]

вить лише 54,8% від справ, за якими провадження закрито. Неповоротка суддівська система змогла забезпечити розгляд лише 6,5% справ від загальної кількості позовних заяв, що перебували у судах першої інстанції станом на 01.01.2019 року. На кінець 2019 року з різних причин 7144 справи залишилися взагалі без розгляду [4]. Водночас, низький відсоток кількості справ, у яких в 2018–2019 роках винесено постанови про визнання банкрутом не свідчить, що майже половина (45,2%) закінчених проваджень завершилася процедурою санації, внаслідок якої платоспроможність підприємства-боржника відновилася.

Санація боржника – це система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямованих на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів, активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника [5]. Вітчизняні науковці стверджують, що процедури санації хоча і передбачені чинним законодавством, проте на практиці майже не діють, оскільки чинне законодавство з питань банкрутства спрямовано, в перу чергу, на повернення коштів кредиторам [6, с. 300].

Поряд з реальним банкрутством суб'єктів господарювання існують факти доведення до банкрутства, які набули значних масштабів поширення у вітчизняному економічному середовищі. Так, практично кожна українська справа про банкрутство так чи інакше підпадає під одну чи кілька формальних ознак доведення до банкрутства. Проте, розгляд таких справ в суді майже не здійснюється про що свідчать дані Офіційного веб-порталу «Судова влада України». На початок 2019 року у судах перебували на розгляді лише 4 кримінальних проваджень про доведення до банкрутства, з яких 2 справи були розглянуті і жодної особи засуджено не було. Така ситуація може бути наслідком впливу різних чинників, проте найбільш вагомим є обов'язковість доведення умислу в діях або бездіяльності посадової особи, що призвели до банкрутства суб'єкта господарювання. Умисел може виражатися у неправомірних діях (бездіяльності), зокрема, у прийнятті ключових ділових рішень з порушенням принципів добросовісності та розумності, в т. ч. узгодження, укладення або схвалення правочинів на свідомо невігідних умовах або зі свідомо нездатними

виконати свої зобов'язання особами («фірмами одного дня»), дача вказівок з приводу вчинення явно збиткових операцій, призначення на керівні посади осіб, результат діяльності яких буде явно не відповідати інтересам очолюваної організації (так званих «фунтів», «номіналів»), створення і підтримання такої системи управління боржником, яка націлена на систематичне отримання вигоди третьою особою на шкоду боржнику і його кредиторам тощо [5]. Також вагомий вплив мають норми статті 17 Кримінально процесуального кодексу України [9], статті 2 Кримінального кодексу України [2], статей 614 та 1166 Цивільного кодексу України [7], якими закріплено презумпцію невинуватості, відповідно до якої особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання та звільняється від відшкодування заподіяної шкоди, якщо вона доведе, що шкоду завдано не з її вини. Використання цих та інших норм законодавства дозволяє обвинуваченим уникати або значно пом'якшувати відповідальність за доведення до банкрутства.

Водночас, проблемною процедурою є економічне обґрунтування ознак доведення до банкрутства, встановлення причинно-наслідкового зв'язку між відповідними діями (бездіяльністю) і фактичним банкрутством, оскільки для вчинення злочинних дій використовуються легальні економічні інститути (правила, форми, процедури, механізми економічної діяльності тощо). Розв'язання цієї проблеми потребує ґрунтовних, досконалих спеціальних знань в галузі економіки, які забезпечують отримання надійних доказів, особливо, коли такі знання використовуються у формі судово-економічної експертизи.

Судово-економічна експертиза, як форма реалізації спеціальних знань, має важливе значення для виявлення обставин доведення до банкрутства, вже встановлених кримінальним провадженням, виявлення нових обставин, а також для прийняття обґрунтованих рішень в ході судового розгляду справи [8, с. 84].

В чинному законодавстві України не визначено конкретних умов звернення до судово-економічної експертизи. В статті 242 Кримінально процесуального кодексу України лише зазначається, що «експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу,

якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [9]. Статтею 99 Господарського процесуального кодексу України вказуються загальні умови, за сукупністю яких призначається судова експертиза:

1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо;

2) жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності, або за клопотанням учасника справи, мотивованим неможливістю надати експертний висновок у строки, встановлені для подання доказів, з причин, визнаних судом поважними, зокрема через неможливість отримання необхідних для проведення експертизи матеріалів [10].

Суб'єктом звернення щодо проведення економічної експертизи з питань доведення до банкрутства може бути арбітражний керуючий. Метою його звернення є обґрунтування висновків про наявність ознак доведення до банкрутства, виявлених в результаті аналізу фінансово-господарського стану підприємства-боржника.

В ході проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні про доведення до банкрутства суб'єктом призначення судово-економічної експертизи є слідчий, якщо у нього виникає необхідність дослідження питань, які потребують спеціальних знань експерта-економіста. Також посадова особа підприємства-банкрута щодо якої розслідується кримінальне провадження може звернутися до експерта-економіста для вирішення питань, які мають істотне значення для сторони захисту.

Також, під час судового розгляду справи з питань доведення до банкрутства судово-економічну експертизу призначає суд для з'ясування обставин, що мають значення для справи і, вирішення яких можливе шляхом використання спеціальних знань у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо. Крім того сторони судового процесу також мають можливість звертатися до суду з вмотивованим клопотанням про призначення судово-економічної експертизи з метою підтвердження/спростування обставин справи з питань доведення до банкрутства.

В усіх вказаних випадках умовами проведення судово-економічної експертизи з питань доведення до банкрутства можуть бути:

– необхідність документального та нормативного обґрунтування виявлених ознак доведення до банкрутства;

– обґрунтування суми матеріальної шкоди, завданої державі чи кредитору, внаслідок дій з доведення до банкрутства.

Для належного забезпечення своєчасного, повного і всебічного пізнання фактів та обставин, рішення як типових, так і нестандартних завдань судово-економічної експертизи необхідно мати відповідну методикою її проведення. Так, Т.О. Кривцова вважає, що під методикою судово-економічної експертизи варто розуміти сукупність методів та способів, які застосовуються судовим експертом-економістом з метою дослідження об'єкта експертизи і вирішення експертного завдання [11, с. 51]. Деякі науковці правомірно наголошують, що експертна методика повинна бути «орієнтована не на дослідження об'єктів експертизи, а на вирішення експертного завдання, оскільки саме від завдання залежить суть дослідження, тому що той самий об'єкт може бути предметом різних експертних методик» [12, с. 198; 13, с. 266]. Таким чином, вплив на формування методики судово-економічної експертизи доведення до банкрутства має зміст експертного завдання, яке ґрунтується на питаннях, поставлених на вирішення експерту-економісту.

Наразі експерти-економісти при проведенні судових економічних експертиз доведення до банкрутства використовують «Методику проведення судово-економічних експертиз з питань банкрутства, фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства підприємств», зареєстровану в Реєстрі методик проведення судових експертиз (реєстраційний код 11.2.47) [14]. Відповідно до класифікації експертних методик вона відноситься до виду окремих методик, які вирішують типові завдання (підзавдання) виду, підвиду експертизи, в даному випадку – експертизи документів про економічну діяльність підприємств і організацій.

Типову експертну методику науковець Бєлкін Р.С. характеризує як методику вирішення типових експертних завдань, що є вираженням узагальненого досвіду проведення таких експертиз. У певних випадках ця методика може застосовуватися експертом без будь-якої адаптації чи зміни [15, с. 461]. Типові експертні методики, як правило, розробляються державними науково-дослідними експертними закладами, проходять процедури апробації та реєстрації в Міністерстві юстиції України. Якщо у разі виконання експертного дослідження виникає необхідність вносити зміни до типо-

вої методики, пристосовуючи її до конкретного експертного завдання, використовується окрема (конкретна) методика, яка є результатом творчого підходу експерта-економіста. Така методика являє собою план, схему проведення конкретного експертного дослідження, рішення конкретного експертного завдання і складається експертом при проведенні кожної окремої експертизи. Конкретна (окрема) методика – це практичне використання теоретичних рекомендацій зі складання програми рішення певного, конкретного завдання експертного дослідження, тобто спосіб вирішення конкретної експертної ситуації [16, с. 8].

Застосування на практиці будь-якого виду методики судово-економічної експертизи доведення до банкрутства передбачає використання низку методів економічного аналізу, які становлять методологічну базу дослідження і котрі дозволяють виявити неузгодженість у фінансово-господарській діяльності підприємства, що відображається в бухгалтерській документації, зокрема це методи горизонтального вертикального, трендового, порівняльного аналізу, аналізу відносних показників [14].

Зареєстрована «Методика проведення судово-економічних експертиз з питань банкрутства, фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства підприємств» (далі – Типова методика), в першу чергу, передбачає дослідження забезпечення зобов'язань кредиторів за аналізований період, який характеризується наступними показниками:

- забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами (відношення суми активів боржника до суми його зобов'язань);
- забезпечення зобов'язань боржника його оборотними активами (відношення оборотних активів до суми зобов'язань боржника);
- розмір чистих активів (різниця між сумою активів підприємства та сумою його зобов'язань) [14].

Якщо при розрахунку даних показників за досліджуваний період їх значення погіршилися, експертом встановлюються причини, що викликали ці негативні зміни. При цьому, об'єктами дослідження експерта є договори, які були укладені підприємством із контрагентами, в яких він аналізує відповідність цін загальноринковим та вигідність для підприємства виконання умов договорів. Економічними ознаками дій з доведення до банкрутства може вважатися такий фінансово-економічний стан підприємства-боржника, коли виконання умов договорів призвело до погіршення показників оцінки його фінансового стану, зокрема:

- підписання завідомо не вигідних для підприємства (у тому числі фіктивних) договорів;
- необгрунтованої виплати грошових коштів, необгрунтованої передачі третім особам майна;
- прийняття нераціональних управлінських рішень, які негативно впливають на виробничу, торговельну, іншу статутну діяльність підприємства, що призводить до фінансових збитків та втрат;
- заплутування звітності, знищення документів або інформації, унаслідок чого неможлива ефективна робота підприємства тощо [14].

Проте, погіршення показників забезпечення зобов'язань кредиторів та відсутність економічної вигоди укладених договорів не завжди свідчать про наявність ознак доведення до банкрутства, оскільки вони можуть бути наслідком неефективних дій управлінського персоналу підприємства. Тому, виникає потреба у доповненні показників, які використовуються для виявлення ознак доведення до банкрутства. У зв'язку з цим необхідно підтримати думку науковця Горлачука О.А., який вважає, «що доцільним є доповнення методичних прийомів при дослідженні явища доведення до банкрутства показниками, які визначаються на основі динаміки власних засобів підприємства і його дебіторської заборгованості. Саме вказані статті балансу, динаміка абсолютних значень їх показників – основних засобів і дебіторської заборгованості – свідчать про високу ймовірність доведення суб'єкта господарювання до банкрутства» [17, с. 143]. Науковець пропонує додатково аналізувати такі індикатори економічного стану підприємства:

- коефіцієнт основних засобів (відношення суми основних засобів боржника до суми боргових зобов'язань);
- коефіцієнт фінансової незалежності (відношення активів підприємства-боржника до суми всіх активів);
- коефіцієнт бюджетної (позабюджетної) заборгованості (відношення суми боргових зобов'язань перед податковими органами і фондами до сумарної кредиторської заборгованості).

Водночас, науковець слушно підкреслює, що «штучне створення стану неплатоспроможності, яке відбувається у вигляді неправомірних дій засновника (учасника) або службової особи у господарській діяльності підприємства-боржника (укладання економічно недоцільних угод, навмисне цілеспрямоване зменшення активів підприємства, підроблення бухгалтерської документації, штучне створення і збіль-

шення неплатоспроможності підприємства), досить часто здійснюється і з метою уникнення оподаткування, приховування майна і грошових коштів суб'єкта господарювання від примусового стягнення відповідними державними органами» [17, с. 143].

Поряд з вказаними основними ознаками доведення до банкрутства необхідно більш детально увагу приділити фактам спрямування отримуваних грошових засобів та інвестицій на закупівлю товарів, робіт, послуг, безпосередньо не задіяних у виробничо-господарській діяльності. У разі збиткової діяльності підприємства такі дії свідчать про навмисне погіршення фінансово-господарського стану підприємства-боржника та умисне доведення його до банкрутства.

Тому, вважаємо, що при експертному вивченні обставин доведення підприємства до банкрутства логічним є також дослідження грошових потоків та оцінка їх впливу на фінансовий стан підприємства-боржника.

Для цього експерту-економісту необхідно за декілька звітних періодів проаналізувати динаміку таких показників:

- коефіцієнта ефективності грошового потоку в досліджуваному періоді (відношення чистого грошового потоку до від'ємного грошового потоку), який визначає результативність управлінських рішень щодо грошових потоків, їх вплив на стан фінансової рівноваги;
- коефіцієнта реінвестування чистого грошового потоку (відношення різниці між чистим грошовим потоком та виплаченими дивідендами до суми приросту довгострокових фінан-

сових інвестицій і приросту реальних інвестицій), який показує частку грошових інвестицій, спрямованих на заміну активів, які сприяють зростанню виробництва. Негативним є значення цього показника менше 8-10%.

Вважаємо, що одночасне вивчення експертом-економістом показників забезпечення зобов'язань кредиторів підприємства-боржника, показників використання його власних засобів і динаміки дебіторської заборгованості, показників ефективності використання грошових потоків сприятиме виявленню причинно-наслідкових зв'язків у комплексному дослідженні ознак доведення до банкрутства.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що за останні роки спостерігається позитивна динаміка щодо кількості порушення справ про банкрутство та, водночас, майже відсутні факти притягнення до відповідальності посадових осіб за умисне доведення до банкрутства. Однією з причин такої ситуації є проблема економічного обґрунтування ознак доведення до банкрутства, вирішення якої передбачає чітке визначення умов звернення до судово-економічної експертизи та формування конкретної методики виконання експертного завдання. Дослідження експертом-економістом системи запропонованих показників, які характеризують фінансовий стан підприємства, сприятиме вирішенню як типових, так і нестандартних завдань експертного дослідження ознак доведення до банкрутства, а також успішному подоланню різного роду перешкод у ході експертизи фінансово-господарської діяльності підприємства-боржника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII (Редакція від 17.10.2020) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2021).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (Редакція від 27.06.2019) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2021).
3. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2018 рік. *Офіційний веб-портал «Судова влада України»*. URL: <http://court.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2021).
4. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2019 рік. *Офіційний веб-портал «Судова влада України»*. URL: <http://court.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2021).
5. Жуков С. Процедури банкрутства: можливості для боржників та кредиторів. *Юридична Газетаonline*. 13.04.2020. URL: <https://jur-gazeta.com/practice>
6. Бордюг В.М. Порівняльний аналіз законодавства України та економічно розвинених країн з питань банкрутства. *Молодий вчений*. 2018. № 10(62). С. 300–303.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція від 31.03.201) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2021).
8. Чеберяк П.П. Завдання судових експертиз при розкритті й розслідуванні злочинів, вчинених в економічній сфері України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 83–88.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (Редакція від 18.10.2018) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2021).

10. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII (Редакція від 28.08.2018) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2021).
11. Кривцова Т.О. Судово-економічна експертиза розрахунків, пов'язаних із податком на доходи фізичних осіб: теоретико-методологічні аспекти. *Економіка розвитку*. 2015. № 1(73). С. 46–53.
12. Слободян Я.І. Методики проведення судових експертиз: проблемноорієнтовальний аналіз. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 265–272.
13. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 432 с.
14. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <http://www.rmpse.minjust.gov.ua/page/18> (дата звернення: 01.04.2021).
15. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов. Москва, 2001. С. 461.
16. Бондарь М.Е. Экспертная методика как одна из основных категорий общей теории и практики судебной экспертизы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1992. С. 7–8.
17. Горлачук О.А. Проведення судових економічних експертиз, пов'язаних із доведенням суб'єктів господарювання до банкрутства. *Інноваційна економіка*. 2019. Випуск 7–8. С. 139–144.

REFERENCES:

1. Kodeks Ukrayini z protsedur bankrutstva vid 18.10. 2018 № 2597-VIII (Redaktsiya vid 17.10.2020) / Verhovna Rada Ukrayini. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/s/580-19>
2. Kriminalniy kodeks Ukrayini vid 05.04.2001 № 2341-III (Redaktsiya vid 27.06.2019) / Verhovna Rada Ukrayini. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/s/580-19>
3. Analitichni tablitsi schodo stanu zdiysnennya pravosudnya za 2018 r. *Ofitsiyiny veb-portal «Sudova vlada Ukrayini»*. URL: <http://court.gov.ua/>
4. Analitichni tablitsi schodo stanu zdiysnennya pravosudnya za 2019 r. *Ofitsiyiny veb-portal «Sudova vlada Ukrayini»*. URL: <http://court.gov.ua/>
5. Zhukov, S. (2020). Protseduri bankrutstva: mozhlivosti dlya borzhnikov ta kreditoriv [Protseduri bankrutstva: mozhlivosti dlya borzhnikov ta kreditoriv]. *Yuridichna Gazetaonline*. URL: <https://yur-gazeta.com/practice> (in Ukrainian)
6. Boryug, V.M. (2018). Porvnyalniy analiz zakonodavstva Ukrayini ta ekonomichno rozvinenih krayin z pitan bankrutstva [Porvnyalniy analiz zakonodavstva Ukrayini ta ekonomichno rozvinenih krayin z pitan bankrutstva]. *Molodiy vcheniy*, 10(62), 300–303.
7. Tsvilniy kodeks Ukrayini vid 16.01.2003 № 435-IV (Redaktsiya vid 31.03.201) / Verhovna Rada Ukrayini. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/sh/580-19>
8. Cheberyak, P. (2013). Zavdannya sudovih ekspertiz pri rozkritti y rozsliduvanni zlochiniv, vchinenih v ekonomichniy sferi Ukrayini [Zavdannya sudovih ekspertiz pri rozkritti y rozsliduvanni zlochiniv, vchinenih v ekonomichniy sferi Ukrayini]. *Naukovi zapiski Lvivskogo univrsitetu biznesu ta prava*, 10, 83–88. (in Ukrainian)
9. Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini vid 13.04.2012 № 4651-VI (Redaktsiya vld 18.10.2018) / Verhovna Rada Ukrayini. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/s/580-19>
10. Gospodarskiy protsesualniy kodeks Ukrayini vid 06.11.1991 № 1798-XII (Redaktsiya vid 28.08.2018) / Verhovna Rada Ukrayini. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
11. Krivtsova, T. (2015). Sudovo-ekonomichna ekspertiza rozrahunkiv, povyazanih iz podatkom na dohodi fizichnih osib: teoretiko-metodologichni aspekti [Sudovo-ekonomichna ekspertiza rozrahunkiv, povyazanih iz podatkom na dohodi fizichnih osib: teoretiko-metodologichni aspekti]. *Ekonomika rozvitku*, 1(73), 46–53. (in Ukrainian)
12. Pirig, I. (2015). Teoretiko-prikladni problemi ekspertnogo zabezpechennya dosudovogo rozsliduvannya: monografiya. Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. (in Ukrainian)
13. Slobodyan, Y. (2013). Metodiki provedennya sudovih ekspertiz: problemnoorientovalniy analiz [Metodiki provedennya sudovih ekspertiz: problemnoorientovalniy analiz]. *Borotba z organizovanoyu zlochinistyu i koruptseyu (teoriya praktika)*, 1, 265–272. (in Ukrainian)
14. Riestr metodik provedennya sudovih ekspertiz. URL: <http://www.rmpse.minjust.gov.ua/page/18>
15. Belkin, R. (2001). Kurs kriminalistiki: ucheb. posobie dlya vuzov. Moscow: YuNITI-DANA, Zakon i pravo. (in Russian)
16. Bondar, M.E. (1992). Ekspertnaya metodika kak odna iz osnovnyih kategoriy obschey teorii i praktiki sudebnoy ekspertizy. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. (in Ukrainian)
17. Gorlachuk, O.A. (2019). Provedennya sudovih ekonomichnih ekspertiz, povyazanih iz dovedennyam subektv gospodaryuvannya do bankrutstva [Provedennya sudovih ekonomichnih ekspertiz, povyazanih iz dovedennyam subektv gospodaryuvannya do bankrutstva]. *Innovatsiyina ekonomika*, 7–8, 139–144.